QARSHI XALQARO INNOVATSION

UNIVERSITETI 1-kurs magistranti

Umirova Marjina Qiyom qizi

OLIY TA'LIMDA TALABA MARKAZLI VA FAOL TA'LIM YONDASHUVLARI ASOSIDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada oliy ta'lim tizimida ta'lim sifatini oshirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanishning nazariy va metodik asoslari yoritilgan. Xususan, talaba markazli ta'lim, faol ta'lim, muammoli ta'lim, loyihaviy ta'lim va raqamli pedagogik texnologiyalarning ta'lim samaradorligiga ta'siri tahlil qilingan. Ta'lim sifatini oshirish jarayonida talabaning mustaqil bilish faoliyatini faollashtirish, individual ta'lim ehtiyojlarini hisobga olish, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi samarali pedagogik hamkorlikni tashkil etish hamda formativ baholash mexanizmlaridan foydalanishning ahamiyati asoslab berilgan. Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni o'zaro integratsiyalash asosida ta'lim sifatini oshirishga yo'naltirilgan konseptual pedagogik model taklif etilgan. Tadqiqot natijasida oliy ta'limda ta'lim sifatini ta'minlashning muhim pedagogik shart-sharoitlari, samaradorlik mezonlari va amaliy tavsiyalari ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim sifati, oliy ta'lim, zamonaviy pedagogik yondashuvlar, talaba markazli ta'lim, faol ta'lim, innovatsion pedagogika, loyihaviy ta'lim, raqamli texnologiyalar, formativ baholash, pedagogik hamkorlik.

ABSTRACT

This article examines the theoretical and methodological foundations of using modern pedagogical approaches to improve the quality of higher education. In particular, the impact of student-centered learning, active learning, problem-based learning, project-based learning, and digital pedagogical technologies on educational effectiveness is analyzed. The importance of activating students'

independent learning, considering individual educational needs, establishing effective teacher-student collaboration, and implementing formative assessment mechanisms is substantiated. Furthermore, a conceptual pedagogical model aimed at improving educational quality through the integration of modern pedagogical approaches is proposed. Based on the theoretical analysis, key pedagogical conditions, effectiveness criteria, and practical recommendations for enhancing the quality of higher education are identified.

Keywords: educational quality, higher education, modern pedagogical approaches, student-centered learning, active learning, innovative pedagogy, project-based learning, digital technologies, formative assessment, pedagogical collaboration.

KIRISH

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta’lim tizimining oldida turgan eng muhim vazifalardan biri ta’lim sifatini xalqaro talablar asosida takomillashtirish, raqobatbardosh va yuqori kasbiy kompetensiyalarga ega mutaxassislarni tayyorlashdan iborat. Zamonaviy jamiyatda bilimlarning tez yangilanishi, texnologik taraqqiyot va mehnat bozoridagi o‘zgarishlar oliy ta’lim mazmuni hamda uni tashkil etish metodlariga yangicha yondashuvni talab qilmoqda.

An’anaviy ta’lim jarayonida o‘qituvchi asosiy axborot manbai sifatida namoyon bo‘lsa, zamonaviy ta’lim konsepsiyalarida talabaning mustaqil bilish faoliyati, individual imkoniyatlari, ijodiy fikrlashi va amaliy kompetensiyalarini rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berilmoqda. Bu esa ta’lim jarayonini tashkil etishda talaba markazli, faol, muammoli, loyihaviy va raqamli pedagogik yondashuvlardan foydalanish zaruratini yuzaga keltiradi.

Ta’lim sifati faqat o‘quv materiallarining mazmuni yoki pedagogning bilim darajasi bilan belgilanmaydi. U ta’lim maqsadlarining aniqligi, o‘qitish metodlarining samaradorligi, ta’lim muhitining qulayligi, talabalar faolligi, baholashning shaffofligi hamda kutilayotgan ta’lim natijalariga erishish darajasi bilan chambarchas bog‘liq.

Shu nuqtayi nazardan, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni ta’lim jarayoniga integratsiyalash oliy ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bunda pedagogning vazifasi faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki talabalarning mustaqil izlanishi, muammolarni hal etishi, tanqidiy fikrlashi va o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llashini tashkil etishdan iborat bo‘ladi.

Tadqiqotning maqsadi oliy ta’limda zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish orqali ta’lim sifatini oshirishning nazariy-metodik asoslari va pedagogik mexanizmlarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari:

Ta’lim sifati tushunchasining pedagogik mazmunini ochib berish.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarning nazariy asoslarini tahlil qilish.

Talaba markazli va faol ta’lim metodlarining ta’lim samaradorligiga ta’sirini aniqlash.

Raqamli pedagogik texnologiyalarning ta’lim sifatini oshirishdagi imkoniyatlarini yoritish.

Formativ baholash va pedagogik qayta aloqaning ahamiyatini asoslash.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida ta’lim sifatini oshirishning konseptual modelini ishlab chiqish.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, konstruktivistik ta’lim nazariyasi hamda faoliyatga asoslangan pedagogik yondashuvlar tashkil etadi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy-pedagogik adabiyotlarni o‘rganish, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, umumlashtirish, pedagogik modellashtirish va konseptual tahlil metodlaridan foydalanildi.

Tahlil jarayonida zamonaviy pedagogik yondashuvlar quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha o‘rganildi:

Talaba markazli ta’lim – ta’lim jarayonini talabaning ehtiyojlari, qobiliyatlari va individual imkoniyatlariga moslashtirish.

Faol ta’lim – talabalarni muhokama, amaliy topshiriq, hamkorlik va mustaqil izlanishga jalb etish.

Muammoli ta’lim – o‘quv muammolari orqali tahliliy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish.

Loyihaviy ta’lim – nazariy bilimlarni amaliy loyihalar orqali o‘zlashtirish.

Raqamli ta’lim – axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish.

Formativ baholash – ta’lim jarayonida muntazam qayta aloqa orqali o‘quv natijalarini takomillashtirish.

Tadqiqot nazariy-tahliliy xususiyatga ega bo‘lib, unda taklif etilgan pedagogik model konseptual tavsiya sifatida ishlab chiqildi. Modelning amaliy samaradorligi alohida empirik tajriba-sinov orqali tekshirilishi lozim.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ta’lim sifatining pedagogik mohiyati

Ta’lim sifati murakkab pedagogik tushuncha bo‘lib, u ta’lim jarayonining maqsadlari, mazmuni, metodlari, tashkiliy shakllari va erishilgan natijalarning o‘zaro muvofiqligini ifodalaydi.

Oliy ta’limda ta’lim sifatini baholashda faqat talabalarning nazariy bilimlari emas, balki ularning amaliy faoliyatga tayyorligi, mustaqil qaror qabul qilishi, muammolarni hal etishi, kommunikativ va kasbiy kompetensiyalari ham hisobga olinishi kerak.

Ta’lim sifatining asosiy tarkibiy jihatlarini quyidagicha izohlash mumkin:

Birinchidan, ta’lim mazmunining sifati. O‘quv materiallarining zamonaviy fan, texnologiya va kasbiy faoliyat talablariga mosligi bilan belgilanadi.

Ikkinchidan, pedagogik jarayon sifati. Ta’lim metodlari, o‘qitish texnologiyalari va pedagogik hamkorlikning samaradorligini ifodalaydi.

Uchinchidan, ta’lim muhiti sifati. Talabalarning mustaqil izlanishi, ijodiy faoliyati va hamkorlikda bilim olishi uchun yaratilgan shart-sharoitlarni qamrab oladi.

To‘rtinchidan, ta’lim natijalari sifati. Talabalarning bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarni egallash darajasida namoyon bo‘ladi.

Shunday qilib, ta’lim sifati alohida bir omil bilan emas, balki ta’lim jarayonining barcha tarkibiy qismlari o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik orqali ta’minlanadi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarning ta’lim sifatini oshirishdagi imkoniyatlari

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar ta’lim jarayonini talabalarning faol ishtirokiga asoslangan holda tashkil etish, bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘lash va ta’lim natijalarini takomillashtirish imkonini beradi.

Talaba markazli ta’lim yondashuvi

Talaba markazli ta’lim pedagogik jarayonda talabaning shaxsiy ehtiyojlari, qiziqishlari, individual qobiliyatlari va ta’lim olish imkoniyatlarini hisobga olishga asoslanadi.

Mazkur yondashuvda talaba tayyor bilimlarni qabul qiluvchi subyekt emas, balki o‘z ta’lim faoliyatini boshqaruvchi, bilimlarni mustaqil o‘zlashtiruvchi va ta’lim natijalari uchun mas’uliyatni his qiluvchi faol ishtirokchi sifatida namoyon bo‘ladi.

Talaba markazli ta’limning asosiy imkoniyatlari:

Individual ta’lim ehtiyojlarini hisobga olish.

Mustaqil bilim olish ko‘nikmalarini rivojlantirish.

Ta’lim jarayonida shaxsiy mas’uliyatni kuchaytirish.

Tanqidiy va ijodiy fikrlashni rag‘batlantirish.

Pedagog va talaba o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish.

Mazkur yondashuv ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega, chunki u o‘quv jarayonini talabaning real bilim olish ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beradi.

Faol ta’lim yondashuvi

Faol ta’lim talabalarni o‘quv jarayoniga bevosita jalb etish, bilimlarni muhokama, tahlil, amaliy mashqlar va hamkorlik asosida o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan pedagogik yondashuvdir.

Uning asosiy metodlariga quyidagilar kiradi:

Aqliy hujum.

Muammoli vaziyatlarni tahlil qilish.

Kichik guruhlarda ishlash.

Munozara va debatlar.

Keys-stadi.

O‘zaro o‘qitish.

Amaliy topshiriqlar.

Faol ta’limning muhim jihati shundaki, talaba bilimni faqat tinglash orqali emas, balki uni qo‘llash, izohlash, muhokama qilish va amaliy vazifalarni bajarish orqali o‘zlashtiradi.

Freeman va hammualliflarning 2014-yilda 225 ta tadqiqotni qamrab olgan meta-tahlilida faol ta’lim qo‘llanilgan oliy ta’limning tabiiy va texnik fanlari kurslarida talabalar imtihon natijalari an’anaviy ma’ruza usuliga nisbatan o‘rtacha 0,47 standart og‘ishga yaxshilangani aniqlangan. Mazkur natija faol ta’limning muayyan fanlar doirasidagi samaradorligini ko‘rsatadi, biroq uni barcha fanlar uchun bir xil natija sifatida talqin qilish mumkin emas.

Muammoli ta’lim yondashuvi

Muammoli ta’lim talabalarni muayyan muammoli vaziyat bilan tanishtirish va uni mustaqil hal etishga yo‘naltirishga asoslanadi.

Ushbu yondashuvda o‘qituvchi muammoni tayyor yechim bilan taqdim etmaydi, balki talabalarning izlanishi, taxminlar ishlab chiqishi, ma’lumotlarni tahlil qilishi va asoslangan xulosaga kelishini tashkil etadi.

Muammoli ta’lim quyidagi ko‘nikmalarni rivojlantiradi:

Tanqidiy fikrlash.

Tahliliy yondashuv.

Mustaqil qaror qabul qilish.

Muammoga turli nuqtayi nazardan qarash.

Nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash.

Mazkur metod, ayniqsa, pedagogika, iqtisodiyot, muhandislik, tibbiyot va boshqa amaliy yo‘nalishlarda muhim ahamiyatga ega.

Loyihaviy ta’lim yondashuvi

Loyihaviy ta’lim nazariy bilimlarni muayyan amaliy muammoni hal qilishga qaratilgan loyiha faoliyati orqali o‘zlashtirishni nazarda tutadi.

Talabalar loyiha davomida muammoni aniqlaydi, ma’lumotlarni to‘playdi, reja ishlab chiqadi, vazifalarni taqsimlaydi va yakuniy mahsulot yoki natijani taqdim etadi.

Loyihaviy ta’limning afzalliklari:

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish.

Jamoaviy hamkorlikni shakllantirish.

Mustaqil izlanish faoliyatini kuchaytirish.

Ijodiy va innovatsion fikrlashni rivojlantirish.

Nazariya va amaliyot integratsiyasini ta’minlash.

Ushbu yondashuv talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyatida zarur bo‘ladigan amaliy tajriba va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Raqamli pedagogik yondashuv

Raqamli pedagogik yondashuv axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida ta’lim jarayonini tashkil etish, o‘quv materiallarini taqdim etish, bilimlarni nazorat qilish va individual ta’lim imkoniyatlarini kengaytirishga asoslanadi.

Raqamli ta’lim vositalariga quyidagilar kiradi:

Elektron ta’lim platformalari.

Virtual laboratoriyalar.

Videoma’ruzalar.

Interaktiv test tizimlari.

Elektron kutubxonalar.

Sun’iy intellektga asoslangan ta’lim vositalari.

Raqamli texnologiyalardan maqsadli foydalanish ta’lim jarayonining moslashuvchanligini oshiradi, talabalarning mustaqil ta’lim olishini qo‘llab-quvvatlaydi va pedagogik qayta aloqa imkoniyatlarini kengaytiradi.

Shu bilan birga, raqamli vositalardan foydalanishning o‘zi ta’lim sifatini avtomatik ravishda oshirmaydi. Buning uchun ularning pedagogik maqsadga muvofiqligi, foydalanish imkoniyati, axborot xavfsizligi va ta’lim mazmuniga mosligi ta’minlanishi lozim.

Formativ baholash va pedagogik qayta aloqaning ahamiyati

Ta’lim sifatini oshirishda baholash jarayoni muhim pedagogik mexanizmlardan biridir. An’anaviy baholashda ko‘pincha talabaning yakuniy natijasiga e’tibor qaratilsa, formativ baholashda o‘quv jarayonining o‘zida bilimlarni o‘zlashtirish darajasi aniqlanadi va rivojlantirishga qaratilgan tavsiyalar beriladi.

Formativ baholash quyidagi vositalar orqali amalga oshirilishi mumkin:

Mavzu yakunida qisqa testlar.

O‘zaro baholash.

O‘z-o‘zini baholash.

Individual fikr-mulohazalar.

Elektron topshiriqlar.

Refleksiv kundaliklar.

Amaliy faoliyat natijalarini tahlil qilish.

Morris va hammualliflarining 2021-yildagi tizimli tahlilida oliy ta’limda formativ baholash va qayta aloqa strategiyalarining o‘quv natijalariga ta’siri o‘rganilgan. Tadqiqotda past xavfli qisqa testlar, pedagog va tengdoshlarning fikr-mulohazalari istiqbolli vositalar sifatida ko‘rsatilgan. Shu bilan birga, ularning samaradorligi qo‘llash sifati va ta’lim sharoitlariga bog‘liqligi qayd etilgan.

Demak, baholash faqat nazorat qilish vositasi emas, balki talabaning keyingi rivojlanish yo‘nalishini belgilovchi pedagogik mexanizm sifatida tashkil etilishi zarur.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida ta’lim sifatini oshirishning konseptual modeli

Nazariy tahlillar asosida oliy ta’limda zamonaviy pedagogik yondashuvlar orqali ta’lim sifatini oshirishga yo‘naltirilgan quyidagi konseptual model taklif etiladi.

Model beshta o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismdan tashkil topadi.

Maqsadli komponent.

Ta’lim sifatini oshirish, talabalarning kasbiy kompetensiyalari, mustaqil fikrlashi, ijodiy salohiyati va amaliy tayyorgarligini rivojlantirishga yo‘naltiriladi.

Mazmuniy komponent.

Zamonaviy ta’lim mazmuni, kompetensiyaviy talablar, fanlararo integratsiya, nazariy va amaliy bilimlarning uyg‘unligini qamrab oladi.

Jarayonli komponent.

Talaba markazli ta’lim, faol ta’lim, muammoli ta’lim, loyihaviy ta’lim va raqamli pedagogik texnologiyalarni qo‘llashni nazarda tutadi.

Baholash-refleksiv komponent.

Formativ baholash, qayta aloqa, o‘z-o‘zini baholash, o‘zaro baholash va pedagogik refleksiya mexanizmlarini birlashtiradi.

Natijaviy komponent.

Talabalarning bilim, ko‘nikma, kasbiy kompetensiya, mustaqil fikrlash, amaliy muammolarni hal etish va o‘zlashtirish natijalaridagi ijobiy o‘zgarishlarni ifodalaydi.

Ta’lim sifatini baholash mezonlari va ko‘rsatkichlari

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarning ta’lim sifatiga ta’sirini aniqlash uchun aniq mezon va ko‘rsatkichlarni belgilash muhimdir.

Mezonlar	Asosiy ko‘rsatkichlar
Kognitiv	Bilimlarni o‘zlashtirish, tahlil qilish va qo‘llash
Faoliyatli	Amaliy topshiriqlarni bajarish, muammolarni hal qilish
Kommunikativ	Muloqot, jamoada ishlash, fikrni asoslash
Ijodiy	Mustaqil g‘oya va innovatsion yechimlar ishlab chiqish
Refleksiv	O‘z faoliyatini tahlil qilish va baholash
Raqamli	Raqamli vositalardan maqsadli va samarali foydalanish

Ushbu mezonlar asosida talabalarning ta’lim natijalarini kompleks baholash mumkin. Bunda faqat yakuniy baholar emas, balki o‘quv jarayonidagi rivojlanish dinamikasi ham hisobga olinishi maqsadga muvofiq.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarni integratsiyalashning amaliy mexanizmlari

Ta’lim sifatini oshirish uchun alohida pedagogik metodlardan foydalanish bilan cheklanib qolmasdan, ularni o‘zaro uyg‘unlashtirish talab etiladi.

Masalan, oliy ta’lim muassasasida biror mutaxassislik fanini o‘qitishda quyidagi mexanizmni qo‘llash mumkin:

Darsning dastlabki bosqichida muammoli vaziyat taqdim etiladi.

Talabalar kichik guruhlarga ajratilib, muammoni tahlil qiladilar.

Har bir guruh mustaqil yechim va loyiha g‘oyasini ishlab chiqadi.

Raqamli vositalar yordamida loyiha taqdimoti tayyorlanadi.

Guruhlar o‘zaro fikr almashadi va natijalarni muhokama qiladi.

O‘qituvchi mezonlar asosida formativ baholashni amalga oshiradi.

Talabalar o‘z faoliyatini tahlil qilib, keyingi ishlar uchun xulosa chiqaradilar.

Bunday integratsiyalashgan yondashuv bilimlarni o‘zlashtirish bilan bir qatorda mustaqil fikrlash, jamoada ishlash, kommunikativ va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Oliy ta’lim tizimida ta’lim sifatini oshirish zamonaviy pedagogik yondashuvlardan maqsadli va tizimli foydalanishni talab etadi. Talaba markazli ta’lim, faol ta’lim, muammoli ta’lim, loyihaviy ta’lim va raqamli pedagogik

texnologiyalar ta’lim jarayonini takomillashtirish, talabalar faolligini oshirish hamda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish uchun muhim imkoniyatlarni yaratadi.

Tadqiqot doirasida amalga oshirilgan nazariy tahlillar asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

Ta’lim sifati ta’lim mazmuni, pedagogik jarayon, ta’lim muhiti va erishilgan natijalarning o‘zaro uyg‘unligiga bog‘liq murakkab pedagogik tizim hisoblanadi.

Talaba markazli ta’lim yondashuvi talabalarning individual ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olish orqali mustaqil ta’lim olish hamda shaxsiy mas’uliyatni rivojlantirishga yordam beradi.

Faol va muammoli ta’lim metodlari talabalarni o‘quv jarayoniga bevosita jalb etish, tanqidiy fikrlash va amaliy muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Loyihaviy ta’lim nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish, jamoaviy hamkorlik va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish imkonini beradi.

Raqamli pedagogik texnologiyalar ta’lim jarayonining moslashuvchanligini oshiradi, biroq ularning samaradorligi pedagogik maqsadga muvofiq qo‘llanilishiga bog‘liq.

Formativ baholash va muntazam qayta aloqa talabalarning bilim olish jarayonidagi qiyinchiliklarini aniqlash hamda o‘quv natijalarini takomillashtirish uchun muhim vosita hisoblanadi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarni o‘zaro integratsiyalash asosida ishlab chiqilgan konseptual model ta’lim sifatini oshirishning maqsadli, mazmuniy, jarayonli, baholash-refleksiv va natijaviy komponentlarini bir tizimda birlashtiradi.

Shunday qilib, oliy ta’limda zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish ta’lim sifatini oshirishning muhim sharti bo‘lib, ularni samarali amalga oshirish uchun pedagoglarning metodik tayyorgarligi, qulay ta’lim muhiti, raqamli infratuzilma, shaffof baholash tizimi va muntazam pedagogik monitoringni ta’minlash zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Glavind J.G., Montes de Oca L., Pechmann P., Sejersen D.B., Iskov T. Talaba markazli ta'lim va o'qitish: empirik tadqiqotlarning tizimli xaritalash tahlili // Keyingi va oliy ta'lim jurnali. – 2023. – 47-jild, 9-son. – B. 1247–1261.
2. Freeman S., Eddy S.L., McDonough M., Smith M.K., Okoroafor N., Jordt H., Wenderoth M.P. Faol ta'lim tabiiy fanlar, muhandislik va matematika yo'nalishlarida talabalar natijalarini yaxshilaydi // Milliy fanlar akademiyasi materiallari. – 2014. – 111-jild, 23-son. – B. 8410–8415. – DOI: 10.1073/pnas.1319030111.
3. Morris R., Perry T., Wardle L. Oliy ta'limda o'qitish va o'rganish uchun formativ baholash hamda qayta aloqa: tizimli tahlil // Ta'lim sharhi. – 2021. – 9-jild, 3-son. – e3292. – DOI: 10.1002/rev3.3292.
4. Balasooriya C., Atapattu P., Ahern S. va boshqalar. Oliy ta'limda pedagogik faoliyat sifatini baholash va takomillashtirish: meta-tahlil // Oliy ta'lim tadqiqotlari. – 2022. – 47-jild, 1-son. – B. 80–96. – DOI: 10.1080/03075079.2020.1730315.
5. Dewey J. Demokratiya va ta'lim. – Nyu-York: Makmillan, 1916.
6. Kolb D.A. Tajribaviy ta'lim: tajribani o'rganish va rivojlantirish manbai sifatida. – Nyu-Jersi: Prentice Hall, 1984.
7. Biggs J., Tang C. Universitetda sifatli ta'limni amalga oshirish: talabalarning ta'lim olishini takomillashtirish. – 4-nashr. – Maidenhead: Open University Press, 2011.
8. Hattie J., Timperley H. Qayta aloqaning ta'lim jarayonidagi kuchi // Ta'lim tadqiqotlari sharhi. – 2007. – 77-jild, 1-son. – B. 81–112. – DOI: 10.3102/003465430298487.
9. Nicol D.J., Macfarlane-Dick D. Formativ baholash va o'z-o'zini boshqarib o'rganish: oliy ta'limda samarali qayta aloqa tamoyillari // Oliy ta'lim

tadqiqotlari va rivojlanishi. – 2006. – 31-jild, 2-son. – B. 199–218. – DOI: 10.1080/03075070600572090.